

Игнатенко Диана Анатольевна
Бэлцкий государственный университет имени Алеку Руссо, Республика Молдова
diana.ignatenko@mail.ru

РОСІЙСЬКОМОВНІ ЯВИЩА У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК ПІВНОЧІ МОЛДОВИ

Аннотація: В статье рассматриваются результаты интерференций украинского и русского языков, функционирующих на полиэтнической территории северной части Республики Молдова. Материалом для исследования является живая устная речь носителей украинских говоров на этой территории, особенность которых состоит в генетическом формировании двумя языковыми пластами: автохтонными и переселенческими, а также в значительном наполнении русско- и румынскоязычными заимствованиями. Русский язык на протяжении продолжительного периода имел статус официального, вследствие чего в наши дни является языком интернационального, межэтнического общения на представленном ареале.

Ключевые слова: украинский язык, русский язык, диалектная речь, интерференция, север Молдовы.

Результатом бурхливих історичних подій кінця ХХ століття стало виокремлення колишніх радянських республік у самостійні держави та виголошення ними незалежності і суверенітету. У новостворених суспільствах етнічні спільноти, що залишилися мешкати у звичних «обжитих» місцях, набули іншого статусу. Саме так на невеликій території безсарабської землі, де здавна бік о бік проживають представники різних етносів, зокрема молдавани, українці, росіяни, болгары, поляки, євреї, гагаузи, цигани тощо, сформувалися титульна молдавська нація та численні національні меншини, кожна з яких утворює відповідну діаспору. Серед цілої палітри розвинених культур основним прагненням та обов'язком кожної нації стає збереження власної мови, історії, культури, що обумовлює перманентний науковий інтерес для істориків, етнографів, мовознавців, зокрема діалектологів.

На теренах України близькими до досліджуваного інтерференційного ареалу в історичному, етнічному, функціональному аспектах є території Півдня України, зокрема Одещина, межиріччя Дністра і Дунаю, ареал Буковини, які вже мають певну історію дослідження в українському мовознавстві (Л. Ф. Баранник, К. Ф. Герман, П. Ю. Гриценко, Н. В. Гуйванюк, М. С. Делюсто, В. П. Дроздовський, Ю. О. Карпенко, О. А. Колесников, Є. Я. Павлюк, В. А. Прокопенко та ін). За узагальненням П. Ю. Гриценка, який досліджував ареал межиріччя Дністра і Дунаю, «поліетнічність регіону обумовила його полікультурність: кожен з присутніх етносів привніс у цей край і здебільшого зберіг до сьогодення свою самобутню мову та традиційну матеріальну і духовну культуру – способи та прийоми трудової діяльності, обряди, ритуали, особливості спілкування, способи бачення, розуміння і перетворення світу. Все це обумовило строкатий етнічний та мовний ландшафт з локальними особливостями взаємодії мов, що спостерігається сьогодні на цій території» [2: 74]. Професор називає такий тип мовного середовища «універсальною лінгвістичною лабораторією, складним, строкатим континуумом, де функціонують типологічно різні говірки та літературні мови» [3: 3]. С. П. Бевзенко зазначає, що «на особливу увагу заслуговує вивчення діалектної лексики суміжних, пограничних зон, що сприятиме повнішому висвітленню взаємозв'язків і взаємовідносин української мови з іншими слов'янськими і навіть неслов'янськими мовами» [1: 183]. Республіка Молдова – поліетнічне та полікультурне суспільство, наслідком чого є полілінгвальна ситуація в країні, яка потребує докладного різноаспектного вивчення. Це зумовлює доцільність та актуальність нашої роботи.

Наші дослідження зосереджуються у північній частині Республіки Молдова, оскільки вона є місцем компактного мешкання етнічних українців, які протягом століть зберігають українську мову, культуру, традиції ведення господарства, заняття тощо, що обов'язково знаходить відображення у живому народному усному мовленні. Дослідження мовлення українців Молдови обумовлено тим, що вони є невід'ємною частиною українського народу, їхня культура є своєрідним історичним феноменом, оскільки українські говірки півночі Молдови представлені двома мовними пластами, підґрунтям яких є і первинні, старожитні говори, і переселенські, вторинні, новостворені говірки. Важливим завданням, на наш погляд, є системний опис українських говірок зазначеного ареалу, звертаючи увагу на особливі умови їхнього функціонування у віддаленості від «материкової» України, в іноетнічному оточенні,

що спричиняє активні українсько-румунські/молдавські взаємодії, а також українсько-російські інтерференції, які є вагомими через поширення російської мови на всій території колишнього Радянського Союзу.

Метою розвідки є аналіз функціонування російськомовних явищ у структурі українських говірок півночі Молдови, адже вже здійснені дослідження лексичного рівня, зокрема тематичних груп лексики житлового комплексу та хатнього начиння, виявили чимало динамічних процесів, зумовлених лінгвальними та позалінгвальними чинниками, серед яких активними є функціонування російської мови на території Молдови та міжмовні контакти з російськомовним населенням [5: 148]. Відповідно до поставленої мети сформульовано завдання: виявити та схарактеризувати основні типи російсько-українських інтерферентних мовних явищ у структурі українських говірок півночі Молдови.

Проведене дослідження дозволило визначити, що російська мова активно функціонує на всій обстежуваній території, виступаючи мовою міжетнічного спілкування, оскільки інформатори засвідчують задовільний ступінь володіння російською мовою, переходять на російську мову у ситуації полімовного спілкування, коли у бесіді беруть участь носії російської, української, румунської мов та їхніх територіальних варіантів.

Результати польових досліджень виявили перманентно вживані мовні явища, на позначення яких інформатори користуються російськими, переважно безеквівалентними, лексичними одиницями, що спричинено функціонуванням російської мови у статусі офіційної за часи існування Радянського Союзу, серед яких:

1. Власні назви, зокрема антропоніми, а саме імена, прізвища, по батькові, особливостями вимови яких є російськомовна традиція: *Константінович* (укр. Костянтинович), *Ніна Івановна* (укр. Іванівна), *Марія Яковлевна* (укр. Яківна) тощо, лексема *фамілія* при цьому повністю замінює укр. *прізвище*. Географічні назви, здебільшого, зберігають російськомовну модель відмінювання, наприклад: *в Ніколаєвке* (укр. у Ніколаївці), *у Поповке* (укр. у Попівці); номен *город* повсюдно функціонує замість укр. *місто*.
2. Найменування часових понять практично у всіх мовленнєвих ситуаціях оформляються російськомовними лексемами: назви дат, року – *родився 1929 года* (укр. 1929 року), *мені 75 лет* (укр. 75 років), *мені було годік* (укр. мені був рочок), *сорок первий год – война* (укр. сорок перший рік – війна), *через півгода* (укр. через півроку); назви місяців – *восьмого мая* (укр. восьмого травня), *тридцять первого августа* (укр. тридцять першого августа); назви днів тижня – *починати добре у понедельник* (укр. понеділок), *хто на тиждень, хто на дві неділі* (укр. на два тижні).
3. Найменування членів сім'ї та інших родичів: *родітелі* (укр. батьки), *отец, папа* (укр. батько), *дедушка* (укр. дідусь), *муж* (укр. чоловік), *мужчина* (укр. чоловік), *родственник* (укр. родич), *женіх і невеста* (укр. наречений і наречена), *знакомі* (укр. знайомі), *свадьба* (укр. весілля), *вийті замуж* (укр. вийти заміж), *новосельє* (укр. вводи́ни), *жизнь* (укр. життя).
4. Номенклатурні назви навчальних закладів, місць роботи, а також спеціальностей тощо, які функціонували за радянських часів: *советская власть* (укр. радянська влада), *управленіє* (укр. управління), *сельскохозяйственный институт* (укр. сільськогосподарський інститут), *школа-десятилетка* (укр. школа-десятирічка), *учебний год* (укр. навчальний рік), *учительница* (укр. учителька), *следователь* (укр. слідчий), *без образования* (укр. без освіти), *срочна служба* (укр. термінова служба), *дорожний отдел* (укр. дорожній відділ), *по направленію* (укр. за направленням), *Дом культуры* (укр. Будинок культури), *Дом пионеров* (укр. Будинок піонерів), *детській лагерь* (укр. дитячий табір), *молітвенний дом* (укр. молитовний будинок), *роддом* (укр. пологовий будинок), *болница* (укр. лікарня), *колхоз* (укр. колгосп), *садоводческая бригада* (укр. садівнича бригада), *птицеферма* (укр. птахоферма), *председатель сельсовета* (укр. голова сільради), *учотчик* (укр. обліковець), *строитель* (укр. будівник), *полевод* (укр. рільник), *ветеринарний врач* (укр. ветеринарний лікар), *звеньєва* (укр. ланкова), *Ударник Соцтруда* (укр. Ударник Соцпраці), *подносчик* (укр. підношувач), *отпуск* (укр. відпустка).
5. Запозиченими з російської мови є численні вставні слова і словосполучення, прислівники, прийменники, сполучники, які інформатори вживають для зв'язування, оформлення

викладених думок, як-от: *вообщем* (укр. у цілому), *вообще* (укр. взагалі), *помню* (укр. пам'ятаю), *после уже* (укр. після того, як), *потом* (укр. потім), *всё равно* (укр. все одно), *почти, почти* (укр. майже), *совсем, совсем по-другому* (укр. зовсім по-іншому), *примерно* (укр. приблизно), *обычно* (укр. зазвичай), *постепенно* (укр. поступово), *зачем* (укр. навіщо).

Окремим різновидом російськомовних інтерферентних мовних явищ в українських говірках півночі Молдови є запозичення безпосередньо з російської мови або через її посередництво, зафіксовані на тлі української мови у побутовій лексиці, зокрема:

1. Найменування компонентів житлово-господарського комплексу, які, припускаємо, з'явилися у мовленні українців півночі Молдови у 50-х роках ХХ ст. із розвитком будівництва на території колишнього Радянського Союзу, наприклад *временка* (укр. врем'янка), *дом* (укр. дім, хата), *домік* (укр. хатка), *забор, задвіжка* (укр. засувка), *зданіє* (укр. будівля), *калітка* (укр. хвіртка), *крючок* (укр. гачок), *місто* (укр. місце), *осадьба* (укр. садиба), *план, площадка* (укр. майданчик), *поміщеніє* (укр. приміщення), *постройка* (укр. споруда), *пристройка* (укр. прибудова), *строєніє* (укр. будівля), *участок* (укр. ділянка), *хібара, хіжина* (укр. хатина).
2. Будівельна лексика, а саме: 1) найменування будівельних матеріалів: *доска* (укр. дошка), *ізвесть, ізвьостка, звьостка* (укр. вапно), *кірпіч, кирпич, керпіч* (укр. цегла), *краска* (укр. фарба); 2) назви частин будівлі: *криша* (укр. дах), *кровля* (укр. покрівля), *подоконнік* (укр. підвіконня), *пол* (укр. підлога), *потолок* (укр. стеля), *ступеньки* (укр. сходи), *стікло, стекло* (укр. скло); 3) назви приміщень у житловій споруді: *кладовка, кладовочка* (укр. комора, комірчина), *комната* (укр. кімната), *комнатка, комнатушка, загашиник, подвал* (укр. підвал), *чердак* (укр. горище), *чулан* (укр. комора). Цікавим є номен *призьба* «невисокий, переважно земляний насип, обшитий дошками, який споруджували вздовж стін хати знадвору», що є результатом стягнення давнішого **приізба*, утвореного з прийменника *при* та іменника *ізба* [4 IV: 570].
3. Найменування меблів та предметів інтер'єру: *будільник* (укр. будильник), *вішалка* (укр. вішак, вішалка), *гардероб* (укр. гардероб), *камод* (укр. комод, скриня), *кресло* (укр. крісло), *кровать* (укр. ліжко), *набор* (укр. набір, комплект), *скамейка* (укр. лавка), *стенка* (укр. стінка, набір, комплект), *стул, стуло* (укр. стілець), *табурет* (укр. табурет), *часи* (укр. годинник), *шифоньер, шкаф* (укр. шафа).
4. Назви тканих виробів: *дорожка* (укр. доріжка), *занавеска* (укр. занавіска, фіранка), *ковьор* (укр. килим), *коврік, ковьорчик* (укр. килимок), *покривало* (укр. ковдра), *половік* (укр. половик), *полотенце* (укр. рушник), *простинь, простиня* (укр. простирadlo).

Переважна частина зазначених лексем сягає корінням праслов'янської мови, утворюючи спільний фонд для східнослов'янських мов (особливо лексика, пов'язана з ткацтвом і житловим будівництвом), тому уналежненість їх до російськомовних запозичень часто може стверджуватися тільки на підставі фонетичної, орфоепічної традиції або граматичних маркерів (зокрема, суфікси).

Посередництво російської мови здебільшого виявляється у запозиченнях з грецької, французької, рідше з німецької, тюркських мов. Так, номен *кровать* є запозиченням з середньогрецької мови [4 III: 100], яке у досліджувані говірки потрапило через російськомовне посередництво. З французької мови як традиційного джерела назв меблів, предметів інтер'єру через посередництво російської мови в українські говірки півночі Молдови увійшли лексеми *гардероб* [4 I: 473], *трюмо* [4 III: 663], *шифоньер* [4 VI: 421] тощо. Германізми потрапляли в українську літературну мову та її говірки здебільшого через посередництво польської мови, проте лексема *шкаф*, наприклад, увійшла через російськомовне посередництво [4 VI: 389]. Запозичення з тюркських мов традиційно з'явилися через посередництво румунської мови, але лексеми *чердак, чулан* відомі завдяки російському посередництву [4 VI: 353].

Отже, здійснений аналіз лексичного рівня українських говірок півночі Молдови виявив численні російськомовні явища в їхній структурі, обумовлені спільною праслов'янською генезою, розвитком промисловості і будівництва за радянські часи, а також дозволив стверджувати, що російська мова не тільки активно функціонує на представленому полімовному ареалі, але й слугує джерелом поповнення досліджуваних говірок.

Ignatenko D. A.

Russian-speaking phenomenon in the structure of Ukrainian dialects of Northern Moldova

Abstract: The article discusses the results of interference Ukrainian and Russian languages, operating on the territory of the northern part of the multiethnic Republic of Moldova. The material for the study is to live speech Ukrainian negotiations in this area, which feature consists in the genetic formation of two layers of language: autochthonous and resettlements, as well as filling in a large Russian and Romanian borrowing. Russian language for a long period had the status of an official, so that in our days is the language of international, interethnic dialogue on the presented range.

Keywords: Ukrainian, Russian, dialect speech interference, north of Moldova.

Бібліографія:

1. Бевзенко, С. П. *Українська діалектологія*. Київ: Вища школа, 1980.
2. Гриценко, П. Ю., Колесникова, Л. В., Цыганок, И. Б. *Проблеми изучения полязычного ареала междуречья Днестра и Дуная // Мова і культура*. – Київ, 2009. – Вип. 11. – Т. I (113). – С. 74-81.
3. Гриценко, П. Ю. *Межиріччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 3-16.
4. *Етимологічний словник української мови* : В 7-и т. Київ : Наукова думка, 1982-2012.
5. Ігнатенко, Д. А. *Динамічні процеси в українських говірках півночі Молдови: лексика житлового комплексу // Мова*. Одеса: Астропринт, 2013. – № 20. – С. 144-148.